

Meta Remec (ur.):

GOZD IN LJUDJE: razmerja in zgodovina

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2023 (zbirka Vpogledi, 26),
362 strani

Leta 1856 je bil v časopisu *Novice* objavljen članek z naslovom *Nasledki silnega pokončevanja gojzdov*, ki že v naslovu izraža avtorjevo skrb za stanje gozdov v Sloveniji. Avtor opozarja na »neredno in neumno sekanje dreves in pokončevanje gozdov«, kar kaže na slabo nadzorovano gospodarjenje z gozdovi v slovenskih deželah. Prispevek spremlja poziv vladi, naj ukrepa glede vzdrževanja gozdov: »...in ker tudi pri nas pogubljivo pokončevanje gojzdov žuga lepo deželo v žalostno puščino spremeniti, želimo pa prosimo tudi mi, da bi visoka vlada bila modra posrednica med gojzdi in njihovimi neusmiljenimi pokončavci«. Skrb za gozdove in prizadevanja za boljše gospodarjenje z njimi so že dolgo prisotni. Gozd je bil in ostaja ključen element v človekovem življenju.

Odnos med človekom in gozdom raziskuje monografija *Gozd in ljudje: Razmerja in zgodovina*, ki je izšla leta 2023 kot 26. številka v okviru zbirke *Vpogledi* Inštituta za novejšo zgodovino. Osredotoča se na temo gozda in raznovrstne vidike, vključno z okoljskimi, s socialnimi, z družbenimi, gospodarskimi in etnološkimi. Zbornik je uredila znanstvena sodelavka Inštituta dr. Meta Remec.

Delo sestavlja trinajst prispevkov, ki so jih objavili avtorji iz različnih področij, tako iz zgodovinske kot iz etnološke in lesarske stroke. Rezultat dela je interdisciplinaren preplet različnih pogledov na vlogo gozda v vsakdanjem življenju ljudi. Urednica poudarja, da je namen zbornika spodbuditi novo interdisciplinarno paradigmo za raziskovanje gozda in človekove vloge v njem, ki združuje historiografsko stroko s strokovnjaki na področju gozdarstva, lesarstva in varstva okolja. Prispevki, raznoliki po vsebini ter prostorskem in časovnem fokusu, kažejo, da sta se odnos do gozda in gozdno gospodarstvo od zgodnjega novega veka do sodobnosti spreminjala.

Zbornik lahko ločimo na osem sklopov, ki so jih obravnavali avtorji, in sicer gozdno gospodarjenje in zakonodaja, lokalno ekološka znanja in trajnostne prakse, gozdne posesti in industrija, gozdarsko izobraževanje, socialni in ekonomski vplivi, ljudska medicina in uporaba naravnih virov, svilo gojstvo in njegove gospodarske posledice ter gozdni škodljivci in ekološki vplivi.

V prvi sklop bi lahko umestili prvi članek avtorice **Alenke Kačičnik Gabrič** z naslovom *Gozdovi in gospodarjenje z njimi na današnjem slovenskem ozemlju v preteklosti*, v katerem obravnava različne oblike služnosti v gozdu ter formalno urejanje in gospodarjenje z gozdovi v preteklosti. Osredotoča se na vprašanje, kdaj so oblasti začele skrbeti za gozd z zaščitnimi ukrepi ter kako so rudniki in fužine vplivali na stanje gozdov ter življenje prebivalstva. V zadnjem delu članka se dotakne tudi sporov, ki so nastajali zaradi koriščenja gozda in lesa. Ugotavlja, da so bile gozdne služnostne pravice ključne za življenje in gospodarjenje na posestih, saj so vzdrževale ekonomsko podstat sistema. Avtorica zaključuje, da so imela gospostva slab nadzor nad uporabo gozdov, ki so sčasoma pristali v rokah služnostnih upravičencev.

V isti sklop bi uvrstili tudi članek **Filipa Čučka** z naslovom *Gozdne posesti rodbine Windisch-Graetz na Pohorju*, ki sistematično obravnava zgodovino pohorskih gozdov, ki so do konca druge svetovne vojne pripadali rodbini Windisch-Graetz. Opisuje, kako se je raba gozdov sprva razvijala skromno, nato se je gospodarjenje zaradi pomembnosti lesa kot tržnega produkta in bistvenega dela družinskih dohodkov intenziviralo. Prva svetovna vojna je prinesla stagnacijo, vendar se je prodaja lesa med obema vojnama ponovno povečala. Avtor podrobno preučuje posesti Konjice in Lukanja ter ugotavlja, da se je izkoriščanje gozdov začelo zmanjševati pred drugo svetovno vojno, kar je privedlo do bolj trajnostnega gospodarjenja.

Prispevek **Nikite Peresin Meden** z naslovom *Pogozdovanje na Krasu: kršenje gozdne postave* preučuje, kako je potekalo pogozdovanje Krasa v drugi polovici 19. stoletja, ko so bili sprejeti zakoni o pogozdovanju. Ti zakoni so omejevali ali celo prepovedovali užitke na zemljiščih, namenjenih pogozdovanju, kar je povzročilo konflikte med prebivalstvom in oblastmi. Avtorica ugotavlja, da je z zmanjšanjem dostopne zemlje za kmečko prebivalstvo prišlo do povečanja gozdnih prekrškov na pogozdovalnih površinah. Te površine niso bile le vir lesa, ampak so imele pomembno vlogo tudi za pašništvo ter nabiranje hrane in listja za steljo. Pogozdovanje je tako vplivalo na spremembo tradicionalnih oblik kmečkega gospodarjenja, vključno s propadom ovčereje ter prehodom na hlevsko živinorejo in vinogradništvo.

V sklop lokalno ekoloških znanj in trajnostnih praks bi uvrstili članek **Aleksandra Panjeka** z naslovom *Kmet in hrast na Krasu: Primerjava znanj in mnenj med 16. in 19. stoletjem (s pogledom v prihodnost)*, v katerem raziskuje znanje kmečkega prebivalstva in njegovo gospodarjenje z gozdovi na Krasu. Opira se na tezo, da obstajajo lokalna ljudska ekološka znanja o rabi naravnih virov, ki so okoljsko trajnostna in socialno vzdržna. Pri svoji analizi primerja statut soseske Rihemberk, franciscejski kataster in opise iz komornih poročil o Krasu, vključujoč tudi ustne vire s terenskih intervjujev Miroslava Pahorja. Ugotavlja, da je kmečka raba gozda na Krasu, ki ni obsegala niti pravih gozdov niti hrastov, osnovana na znanju in praksah, ki segajo že v 16. stoletje. Kmetje so se prilagodili razmeram in gospodarili trajnostno, kar dokazuje prilagoditev gojenja hrastov na travniških oblikah. Avtor zaključuje, da pretekle oblike kulturne krajine in znanja ljudi ne smejo biti razumljene kot rezultat (ne)umnega gospodarstva in neznanja, temveč kot prilagoditev človeka in narave.

V ta sklop spada tudi članek zgodovinarke **Anne Varge**, ki v prispevku *Drevesno-pašni sistemi na Madžarskem v 19. in 20. stoletju v madžarski etnografski literaturi* raziskuje vlogo drevesno-pašnih praks v madžarski krajini in ljudski kulturi. Avtorica povezuje etnografsko delo z modernimi raziskavami in razvojem gozdnega kmetijstva v prihodnosti. Najprej predstavi madžarske etnografske študije na to temo, nato poda zgodovinski pregled madžarskih drevesno-pašnih sistemov. Posveti se vlogi človeka, živali in vegetacije v drevesno-pašnih sistemih, vključno z ekstenzivno živinorejo in s celoletno prosto rejo živine v gozdu. Na koncu analizira koristnost gozdne paše in nastajajoče prepovedi. V zaključku ugotavlja, da so drevesno-pašni sistemi ključni del madžarske kulturne krajine in dediščine, ki se v zadnjih letih ponovno oživljajo. V prepletu etnografskega materiala z zgodovinsko literaturo Varga tudi vrednoti starejše prakse upravljanja z gozdnimi pašniki in opozarja na njihovo pomembnost.

Pod *gozdarsko izobraževanje* spada prispevek **Dunje Dobaja** z naslovom *Gozdarsko šolstvo v Sloveniji*, v katerem naredi sintezni pregled zgodovine gozdarskega izobraževanja na Slovenskem. Prične z opisom prve formalne gozdarske šole na Snežniku v drugi polovici 19. stoletja in nadaljuje z opisom razvoja gozdarskega šolstva vse do sodobnosti. Opisuje ustanovitev Srednje gozdarske in lesarske šole v Postojni in Ljubljani ter Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire na Biotehniški fakulteti v Ljubljani. Avtorica ugotavlja, da so se ključni premiki, ki so vodili v ustanovitev gozdarske fakultete, zgodili šele po

drugi svetovni vojni. Prispevek avtorice predstavlja pomemben košček mozaike, ki je zgodovina šolstva na Slovenskem in tudi s to temo utemeljuje pomembnost gozdarstva na Slovenskem.

Med sklop gozdne posesti in industrija se uvrščajo zadnji trije prispevki. Prvi prispevek je napisal **Ivan Smiljanić**, in sicer z naslovom *Stečaji lesnih trgovcev na Slovenskem med svetovnim vojnama*, v katerem preučuje značilnosti in vzroke stečajev lesnih trgovcev ter njihove družbeno-ekonomske posledice. Analizira, kako so potekali stečajni postopki ter kako so ti stečaji vplivali na gospodarstvo in posameznike. Avtor ugotavlja, da so imeli stečaji velike posledice za gospodarstvo, saj so povzročili številne težave in družbeno stigmo za posameznike, ki so bili zaradi teh stečajev prizadeti.

Sledi prispevek **Mihe Humarja** in **Mateja Jošta**, ki skupaj v prispevku *Vzpon in padec lesne industrije* analizirata razvoj lesne industrije na Slovenskem, od njenega razcveta v osemdesetih letih do propada po razpadu Jugoslavije in uvedbi tržnega gospodarstva. Avtorja navajata razloge za propad lesne industrije, med katerimi so izguba trga v nekdanji državi, visoka obdavčenost in druge ekonomske ovire. Kljub temu ugotavljata, da v zadnjem obdobju prihaja do rasti lesne industrije, vendar ocenjujeta, da ta panoga ne bo nikoli več zaposlovala toliko ljudi kot nekoč, in sicer zaradi večje avtomatizacije in robotizacije. Avtorja, ki prihajata iz lesarske stroke, sta s prepletom zgodovinsko-gospodarskih vidikov podala zanimiv pregled lesne industrije na Slovenskem.

Marta Rendla v članku *Lesna industrija v socializmu in njen razvojni model* raziskuje povojni razvoj lesne industrije v socialistični Sloveniji ter njen vpliv na gospodarstvo in okolje. Obravnava tudi vpliv industrije na okolje, ki je v sklopu drugih onesnaževalcev prispevala k porajanju okoljske zavesti. Avtorica opisuje, kako so se tehnološke emisije, kot so fenoli in formaldehidi, postopoma začele odpravljati z ekonomskimi ukrepi in kako se je v devetdesetih letih začelo uveljavljati okolju prijaznejše mišljenje. Poudarja, da je bila v devetdesetih letih sprejeta zakonodaja, ki je bolj neposredno posegla v reševanje ekoloških problematik. Rendla se je v članku osredotočila na čas socializma in naredila zanimivo poglobljeno analizo v lesno industrijo, pri čemer je posvetila pomemben del tudi okoljskim posledicam.

V sklop ljudska medicina in uporaba naravnih virov spada članek **Mojce Ramšak** z naslovom *Uporaba smole in drugih delov iglavcev v ljudski medicini in gospodarstvu na Slovenskem*. Obravnava uporabo smole v medicini in ljudskem gospodarstvu ter smolarjenje, pri čemer uporablja etnografsko gradivo za vpogled v razširjeno poznavanje praks zdravljenja s smolo pred razvojem sodobnega zdravstva v 20. stoletju. Avtorica ugotavlja, da je bila uporaba smole odraz avtarkičnosti in zanašanja na dostopne vire, ki sta bila posledica pomanjkanja zdravnikov in neobstoja zdravstvenega zavarovanja. Poudarja odlično poznavanje zdravilnih učinkov smole med prebivalstvom, kar kaže na visoko stopnjo prilagojenosti in iznajdljivosti v lokalnih skupnostih. Poleg Anne Varga tudi Ramšak v veliki meri uporablja etnografsko gradivo, ki se še kako kaže koristno pri zgodovinenju in razumevanju gospodarskih, okoljskih in medicinskih tem. Avtorica na zelo zanimiv način preplete uporabo smole po svetu in nas pri tem marsikaj poduči glede ljudske medicine in njene aktualnosti znotraj sodobne medicine in farmacije.

V sklop svilogojstvo in njegove gospodarske posledice spada članek **Nataše Henig Mišič** z naslovom *Vzgoja sviloprejk kot priložnost za dodaten zaslužek na Kranjskem v 19. stoletju*, v katerem se ukvarja prav s temo svilogojstva. V njem analizira epizodo gojenja sviloprejk na Kranjskem. Proučuje uspešno obdobje svilogojstva, njegov vpliv na kmečko prebivalstvo in gospodarske posledice. Avtorica ugotavlja, da sta bili vzgoja sviloprejk in proizvodnja svile pomembna gospodarska dejavnost, ki je omogočila dodaten zaslužek kmečkim družinam. Vendar je kljub začetnemu uspehu svilogojstvo zaradi škodljivcev propadlo. Avtorica prav tako izpostavlja, kako so se na današnjem slovenskem ozemlju nase-

lile tuje vrste sviloprejk, ki so takrat pobegnile iz nadzorovane reje in živijo pri nas še danes. Henig Miščič nas popelje skozi zanimivo epizodo kranjske zgodovine, ki jo označuje tudi obdobje eksperimentiranja v kmetijstvu. Z zanimivim člankom nam predstavi fascinantno zgodovino kranjskega kmetijstva, ki je kaj kmalu prenehalo z dokaj neznačilno dejavnostjo za slovenski prostor.

Zadnji sklop se posveča temi gozdni škodljivci in ekološki vplivi. V prvem članku urednica zbornika **Meta Remec** s prispevkom *Žalostna dediščina kulturnih okupatorjev: lubadar in drugi 'državni sovražniki' v slovenskih gozdovih od sredine 19. stoletja dalje* raziskuje tematiko lubadarjev skozi pristop, ki vključuje ekosistemske vplive in socialne implikacije lubadarjev. Poudarja pomen socialno-ekonomske in okoljsko-historične analize lubadarja ter drugih gozdnih škodljivcev. Raziskuje, kako so se metode zatiranja lubadarjev in njihov simbolični pomen spreminjali skozi čas ter kako so lubadarji vplivali na naravno okolje in družbeni razvoj. Avtorica ugotavlja, da lubadarji služijo kot zanimiv primer za preučevanje okoljskih sprememb, družbeno-ekonomskega razvoja in legitimizacije oblasti. Članek osvetljuje zanimiv pristop v zgodovino lubadarjev, ki sicer predstavljajo osrednjo temo študije, vendar služijo kot orodje, s katerim je avtorica lahko predstavila zgodovinsko ozadje in druge družbene posledice, ki so se neposredno ali posredno navezovala na lubadarje.

Željko Oset v prispevku *Tam, kjer umirajo gozdovi, izgine življenje: o fenomenu 'umiranja gozdov'* analizira pojav umiranja gozdov v osemdesetih letih 20. stoletja. Fenomen je bil posledica vremenskih ekstremov in visoke stopnje onesnaženosti, kar je privedlo do velike medijske izpostavljenosti teme. Avtor podrobno preučuje, kako so strokovnjaki in mediji nagovorili javnost glede te problematike in kako se je pozornost preusmerila zaradi nesreče v Černobilu.

Zbornik je v zadnjem delu obogaten z literaturo, uporabljenimi viri, imenskimi kazalom ter s kratkimi povzetki o avtoricah in avtorjih.

Zbrani prispevki potrjujejo vlogo gozda kot enega izmed ključnih gospodarskih, okoljskih in kulturnih okvirov, ki v človekovem vsakdanu igra pomembno vlogo. Če ne kot prostor za sprehode, pa kot vir papirja za knjige v naših rokah ali lesa za mize, na katere te knjige polagamo. Gozd in njegovi produkti nas ves čas obdajajo in spremljajo.

Zbornik združuje izbrane članke, ki kljub različnim metodološkim pristopom in disciplinam lepo povezujejo skupno temo – odnos med gozdom in človekom. Pokriti so različni vidiki skozi daljše časovno obdobje, medtem ko se teme člankov smiselno dopolnjujejo in prinašajo nove ugotovitve.

Pričujoče delo nam je skozi različne teme osvetlilo drobce zgodovine gozda na Slovenskem, ki zagotovo, kot se nadeja urednica, služi za spodbudo v nadaljnje raziskave. Delo, združeno z vsemi predstavljenimi članki, služi kot krasno orodje in osnova za vsakega raziskovalca, ki ga bo tema potegnila dalje v globine gozda.

Nina Ošep